

najednom nastale među buddhistima, nego pripadaju narodnom pjevanju raširenom u Indiji u prebuddhističko i ranobuddhističko vrijeme, dakle, nešto prije 6. st. To zaključujemo po tome što iste priče nalazimo u kasnijoj brahmanističkoj literaturi i književnosti *jaina*, a oni zasigurno nisu koristili buddhistička djela kao svoju inspiraciju. Vidi se to i iz samog sadržaja *jataka* koji ponekad sadrži elemente sasvim oprečne buddhizmu ili ih uopće ne sadrži. Buddhisti dakle, nemaju, kako su prije 60-tak godina smatrali indolozi, vlastitu književnost u smislu izvornog stvaralaštva, nego su naprotiv, na temelju starih pripovijedaka, buddhizirajući ih, stvarali svoje. Njihova je zasluga u tome što su nam do danas sačuvali stari oblik narodnog pjesništva, usprkos tome što ih pri sakupljanju nije vodio literarni interes nego praktični ciljevi.

Jatake možemo razlikovati po tome da li donose "priče iz sadašnjosti" - *paccuppannavathu* ili "priče iz prošlosti" - *atitavathu*. *Paccuppannavathu* su uglavnom kratke i Buddha ih izriče na poticaj nekog od redovnika ili laika kao naputak za ispravno ponašanje. Izvanjski je oblik *jataka* standardiziran; one počinju opisom okolnosti u kojima se priča izriče, u prozi su i završavaju poukom - *samodhana*.

Atitavathu opisuju uglavnom jedan osobni događaj iz Buddhinih prethodnih života pri čemu ga se u svim tim pričama naziva velikim bićem - *mahasatta* ili bićem prosvjetljenja - *bodhisatta*.

Bodhisatta se može preporučiti kao neka od životinja (gazela, zec ili ptica), kao čovjek (kralj, ministar, *brahman*, zanatlija, razbojnik) pa čak i kao sam bog, što je u skladu s buddhističkim poimanjem božanske prirode koja nije besmrtna nego jednako kao i sva bića podložna zakonu *karme* i preporođanja. Kada istekne njihovo vrijeme, bogovi mijenjaju obitavalište i počinju novu egzistenciju. Nikada se, međutim, *bodhisatta* ne može utjeloviti kao žensko biće. Iako ne nužno i glavni lik priče, u svakoj se od njih opisuju *bodhisattine* vrline - nesebičnost, čudoređe, odricanje, snaga, strpljivost, istinoljubivost, odlučnost, prijateljstvo i ravnodušnost. Njih 10 jest ono što *bodhisatta* treba zadobiti krugom svojih beskrajnih rođenja.

Nakon *samodhane*, obično se opisuje čudesno djelovanje priče na slušaoca.

U pripovijetke u prozi ubačeni su stihovi tzv. *gathe*. Njih izgovara Buddha kao potpuno prosvjetljena osoba i ti su stihovi zapravo srž svog pripovijedanja. Gotovo bi se moglo reći da buddhisti cijelu prozu doživljavaju kao komentar ili objašnjenje stihovima. Stihovi su stariji od proze što se daje zaključiti i iz jezika koji je arhaičniji. Poteškoće u njihovu razumijevanju postojale su već u starije vrijeme jer ih obično prate komentari s različitim gramatičkim, leksičkim i sadržajnim objašnjenjima. *Gathe* su se prvobitno pjevale i to vjerojatno uz pratnju indijskog instrumenta vina, o čemu govori i etimologija riječi od korijena GA - pjevati.

Sadržaj *jataka* mješavina je bajki, novela, legendi, šaljivih priča i basni pri čemu se nastojanje ka poduci i moraliziranju tu i tamo zapaža.

Za svjetsku književnost ove su priče, kako kaže Lüders u Pogovoru, od neprocjenjive važnosti. One su prodrle daleko preko granica Indije i zadobile svoje mjesto u književnosti Zapada ali i kršćanskim legendama i životopisima svetaca (vidi *Nigrodha* i *Sutasomajataku*).

Knjiga uz pogovor donosi vrijedna objašnjenja *palijskih* imena i izraza, premda nije opterećena minucioznim filološkim pojedinostima.

Snježana ZORIĆ

Indische Märchen, Herausgegeben und übertragen von Johannes Hertel, Eugen Diederichs Verlag, Köln 1986, 418 str. (Die Märchen der Weltliteratur)

Ova zbirka indijskog pripovijednog umijeća ne prikazuje sva slavne djela te tradicije. Nju treba, kako u pogovoru kaže urednik i prevodilac Johannes Hertel, shvatiti kao pokušaj da se predstave glavni žanrovi toga umijeća koji su njemu bili dostupni.

Primjeri sabrani u ovom svesku pokazuju umijeće pripovijedanja u rasponu od najstarijih vedskih vremena do suvremenih indijskih jezika. Knjiga je i podijeljena prema kronološkom kriteriju na vedsku književnost, iz čijeg je korpusa sastavljač izabrao građu

iz Brâhmana, na sanskrtsku književnost koja je predstavljena izborom iz Mahâbhârate, Tantrâkhâyike, južne recenzije Pancatanre, iz djela Dandina i Somadeve, na jainsku književnost te na književnost na modernim indijskim jezicima, od kojih su izabrani maharâstrijski, bradž-bhaša, starogudžeratski i urdski. Izbor je iz buddhističkog korpusa tekstova izostavljen jer je on zastupljen u zbirci "Bajke iz svjetske literature", objavljenoj u istoj ediciji.

Riječ bajka (Märchen) koja se nalazi u naslovu zbirke nema značenje tehničkog termina iz pojmovnika evropske znanosti o književnosti. Upotrijebljena je u uopćenom značenju kojim se označava izmišljena priča (erdichtete Erzählung). Podjela pripovjednog umijeća na bajke, šale, basne, novele, sage, priče, mitove itd. počiva na evropskom svjetonazoru i na književnim oblicima evropske pismenosti te se ne može mehanički prenijeti na indijsku književnost.

Život je u Indiji do najsitnijih detalja svakodnevnice prožet religioznošću. S rijetkim izuzecima indijske su religije danas kao i u staro vedsko doba politeistične. Indijski svijet bogova sačinjavaju apstraktni pojmovi, organske i anorganske prirodne sile koje se samo djelomično doživljavaju kao antropomorfne, te demoni. Indijci posjeduju jedinstvenu sposobnost, kao i stari Indoevropljani, da si prirodne sile predstavljaju istovremeno u njihovom elementarnom i ljudskom obliču. U literaturi postoje brojna mjesta koja govore o prelasku iz jednoga u drugo obličje.

Indijska mitologija ima relativno velik vremenski period nastajanja i razvijanja tako da se na tom području dadu pratiti zanimljive promjene i pomaci. Vremenom su stari vedski bogovi izgubili moć koju su prvobitno posjedovali te su ili potpuno nestali iz Pantheona ili su izgubili prvobitno značenje. Na njihova mjesta stupila su nova božanstva. Tako nebesnik Indra, jedno od vrhovnih božanstava vedske hijerarhije u hinduističkom Pantheonu gubi značaj ili čak nestaje iz njega, a kao vrhovno božanstvo javlja se personificirani apstraktum Brahman. Ipak, u osnovi je indijska mitologija ostala ista sve do naših dana.

Ostali ogranci Indoevropljana razvili su tip kulture koji je stvorio svjetonazor po kojemu su ljudi oštro odvojeni od drugih bića. Zbog toga niti jedna evropska bajka ne ujediniuje u sebi toliko heterogenih bića kao što je to slučaj npr. u vedskom pjesništvu. Majmun se pojavljuje kao ukućanin i prijatelj Indre (Rgveda X 86). U dvjesto-tristo godina kasnije nastalom epu Râmâyana pojavljuje se majmun kao saveznik i prijatelj Râme, indijskog nacionalnog heroja. Čaplja je zajednički prijatelj vrhovnog božanstva Brahmana i nekog râkšase (red demona u indijskoj mitologiji) (str. 37), ili je râkšasa prijatelj majmunu (str. 99).

Svjetonazor po kojemu su sva bića povezana proizašao je iz učenja o seobi duša koje i dandanas preovladava u religioznom razmišljanju hindusa. Po tom učenju ne postoji bitna razlika između biljaka, životinja, ljudi, demona i bogova. Sva su ta bića u svojoj naizgled različitoj pojavnosti jedinstvena na jednoj dubljoj egzistencijalnoj ravnini.

Zbog svega toga Indijci nisu mogli razviti posebne vrste kao što su basna (Tiererzählung) ili bajka, niti su mogli, s druge strane, izgraditi historiju kao znanstvenu disciplinu. Za hindusa se gube granice između povijesti i bajke, između stvarnosti i pjesništva. Sve vrste priča iz njihove ogromne književnosti važe kao istinite ili u najmanju ruku kao moguće. Njihovim bajkama - izuzevši one koje se nalaze u jainskim teološkim komentarima didaktičnih priča - manjka neodređenost koja je karakteristična za evropske; početak indijske bajke ne počinje uobičajenom formulom "Bilo jednom..." (Es war einmal...; Once upon a time...), već se gotovo uvijek imenuje grad, zemlja ili kralj, čak i onda kada ti podaci nemaju nikakvu važnost za dotičnu priču. Mnoge pripovjetke koje bismo označili kao bajke u Indiji su vezane uz povijesne ličnosti.

Pri pokušaju podjele pripovjednog materijala metode indijskih teoretičara nisu od velike koristi jer previše pažnje posvećuju vanjskim, ne previše bitnim osobinama teksta kao npr. na to da li junak sam priča priču ili to čini netko drugi. No jainskom piscu Haribhadri svakako teba dati za pravo kada pripovijetke dijeli na one koje obrađuju svrhu ili korist (artha), ljubavnu žudnju (kama) te moral i religiju (dharma) i na one u kojima je obrađeno više tema istovremeno. Ta podjela počiva na indijskom svjetonazoru po kojemu je život pojedinca određen trima životnim ciljevima, a to su artha, kama i dharma.

Indijske pripovijetke prenošene su u različitim oblicima: u prozi, u prozi s umetnutim stihovima (oblik koji poznajemo iz bajki braće Grimm; u pričama iz Mahâbhârate na str.

31 citirane su dvije takve strofe), u stihovima s didaktičkim sadržajem, u isključivo metričkim oblicima i na kraju u oblicima koji miješaju pripovijedanje i dijalog; ponekad samo u čistim dijalozima i monolozima. U tim se dijalozima, monolozima i mješavini pripovijedanja i dijaloga istovremeno kriju i najstariji oblici indijske drame.

Pogovor zbirke sadrži vrlo zanimljive podatke koji mogu poslužiti kao polazište za komparativno proučavanje usmene književnosti. Pored toga knjiga je opremljena kratkim opisom povijesti indijske književnosti te kritičkim bilješkama uz tekstove.

Vilko ENDSTRASSER

Japanische Volksmärchen,
Herausgegeben von Horst
Hammitzsch, Eugen Diederichs
Verlag, Köln 1988, str. 332. (Die
Märchen der Weltliteratur)

Ova je knjiga prošireni izbor japanskih narodnih bajki čije je prvo izdanje sačinio i preveo Fritz Rumpf. Izbor je zaokružen prijevodima novih bajki i preradom starih koji je sačinila Ingrid Schuster.

Potreba da se stare pripovijetke bilježe i dalje prenose u Japanu ima dugu povijest. Ta je potreba postojala i u najstarije doba japanske

kulture. U velikoj starini postojao je ceh pripovjedača koji su se zvali kataribe. Oni su prenosili pripovijedna dobra (bajke, sage, mitove, priče o povijesnim događajima) koja su kružila među narodom. Umijeće usmenog prenošenja razvili su do zavidnog savršenstva. Kasnije kada su Japanci od Kineza preuzeli pismo i razvili svoj vlastiti slogovni alfabet, umijeće katariba je nestalo. No tome usprkos nije se ugasilo prenošenje starih pripovijedaka u narodu. Ljudi, čija zanimanja pretpostavljaju kretanje iz mjesta u mjesto - kovači, kotlari - preuzeli su funkciju pripovjedača.

S obzirom na činjenicu da je pismo uspostavljeno u Japanu relativno kasno, a da su umijeće usmenog prenošenja kataribe razvile do savršenstva, može se zaključiti da najstariji pisani japanski spomenici sadrže vrlo star materijal kojemu je porijeklo u usmenosti. Sakupljanje i zapisivanje je počelo relativno rano tako da su nam poznate zbirke već iz osmog stoljeća. Ta vrst djelovanja traje kontinuirano stoljećima sve do naših dana, no znanstveno istraživanje japanskog folklor započelo je tek početkom dvadesetog stoljeća. Osnivačem japanske folkloristike smatra se Yanagita Kunio.

U cjelokupnoj japanskoj pripovijednoj književnosti bajke zauzimaju važno mjesto. Čak i u pripovijednim oblicima koji po svojim glavnim karakteristikama ne spadaju u bajke, motivi za njih karakteristični, igraju značajnu ulogu. Bajka se na japanskom označava terminom mukashibanasi, pripovijest iz starog vremena, priča iz davnine. Taj nas termin upućuje na uvodnu formulu - ona se dakako ispoljava u različitim varijantama - kojom započinje svaka japanska bajka. Mukashi, mukashi; ili mukashi wa atta sona, mukashi aru tokoro ni, mukashi sttaji, mukashi atta tena gana (u staro, staro doba; bilo jednom).

Pripovijedni materijal iz kojega su sačinjene bajke čuvao se i prenosio uglavnom među seoskim stanovništvom. Sadržaj se pojma mukashibanasi ne podudara sa sadržajem evropskog termina bajka. Japanci tim terminom označavaju i one žanrove koje bismo mi nazvali basnama, sagama, legendama, kao i nekim drugim pripovijednim žanrovima. No japanska znanost voli upotrijebiti jedan noviji termin, pojam minwa, narodna pripovijetka (Volkserzählung) koji ima još širi pojmovni opseg od termina mukashibanasi. Njime se ne označuju isključivo usmenim putem prenošene pripovijetke, nego i one pisane. No vrlo je teško čvrsto odrediti granice tim pojmovima.

Mukashibanasi se izgrađivao na osnovi bezbrojnog materijala koji je već i u svom usmenom obliku bio raznolik tako da se u nekim mukashibanasima jasno pokazuje prvobitni motiv, dok se u drugima miješa i prepleće više motiva. Motivi se dadu slijediti prilično daleko u prošlost, no oni posjeduju japansku posebnost. Njihovo porijeklo se ne može poistovjetiti sa sličnima iz Kine, Koreje ili stražnje Indije. Jedini istinski strani utjecaj koji se otkriva i prepoznaje vrlo lako jest buddhistički nauk.

Struktura mukashibanasija upućuje na mogućnost njihove podjele na dva velika i jedinstvena oblika. Jedan je jednostavan, obrađuje jedinstveno zbivanje, cjelotni događaj, a drugi je složen. U njemu se prepleću višestruka zbivanja. Basna (Tiermärchen) je žanr